

MILITARI ȘI REPORTERI DE FRONT STRĂINI, MARTORI AI RĂZBOIULUI DE INDEPENDENȚĂ

DANIELA BUȘĂ
(*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

Cunoscut îndeobște ca secol al redeșteptării naționale, al afirmării dorinței de unitate și independență statală, de libertate individuală și, în multe cazuri, al materializării acestor idealuri, veacul al XIX-lea este deopotrivă și cel al modernizării, al extinderii descoperirilor, al adâncirii cunoașterii la nivel de arie geografică, teritoriu, etnie, obiceiuri, religie, cultură, dar și al călătoriilor, facilitate de dezvoltarea căilor și mijloacelor de transport. Ideile și informațiile circulau cu o rapiditate fără precedent, la aceasta contribuind în principal interesul și dorința oamenilor de a veni în contact nemijlocit cu realități și locuri noi, cât mai îndepărtate și mai variate. Punct culminant în evoluția chestiunii orientale în secolul al XIX-lea, criza orientală declanșată în 1875 a adus în prim plan dorința statelor din Europa de sud-est de a se constitui în națiuni de sine stătătoare, libere și independente. Pentru lumea occidentală și central-europeană, ca și pentru guvernarea de la București și pentru principele Carol, devenea tot mai clar că un conflict între Rusia și Imperiul otoman era iminent, iar România nu putea rămâne în afara lui.

Dorința de independență, de propășire, de modernizare și europenizare a românilor a fost privită cu deosebit interes de lumea europeană. Aflați în trecere sau zăbovind un timp mai îndelungat în țările române, străinii au fost deopotrivă martori nu numai ai revoluțiilor de la 1821 și 1848, ai perioadei de plămădire a conștiinței naționale și de naștere a opiniei publice, de făurire a instituțiilor, a transformărilor inițiate pe plan economic și social, dar și ai proclamării și câștigării pe câmpul de luptă a independenței naționale. Aristocrați, membri ai unor ilustre familii ale Europei, militari, diplomați, literați, medici, profesori, artiști plastici, reporteri fotografi și corespondenți de presă, unii recunoscuți pentru articolele publicate, alții la începutul unei cariere jurnalistice, artiști ai scenei, dar și „simpli turiști”, cum se defineau în propriile însemnări, ne-au lăsat mărturii scrise despre oameni și evenimente la care au fost martori, de la câteva rânduri sau pagini, la note de călătorie, reportaje apărute în prestigioase publicații, până la lucrări consistente, ce conțin relatări, observații sau opinii. Aceștia li se adaugă importante și valoroase mărturii iconografice (schițe, desene, picturi în ulei etc.).

Străinii, prezenți sub o formă sau alta în spațiul românesc și pe câmpul de luptă, s-au caracterizat printr-o mare diversitate etnică și religioasă, dar și printr-un grad de cultură diferit. Cei mai mulți proveneau din Occident (Marea Britanie,

Franța, Germania, Danemarca, Italia, Elveția, Spania), lor adaugându-li-se cei din nordul, centrul și răsăritul Europei (Finlanda, Polonia, Austro-Ungaria, Rusia), dar și de peste ocean și chiar din Australia. Toți aceștia ne-au lăsat informații mai mult sau mai puțin detaliate despre intrarea trupelor ruse pe teritoriul României, orașele prin care au trecut, aspectul acestora și atitudinea locuitorilor, mijloacele de transport, despre armatele rusă și română, armamentul din dotare, uniforme soldaților și ofițerilor din ambele tabere, despre sosirea țarului Alexandru al II-lea și a suitei sale la Ploiești, vizita acestuia la București, întâlnirea cu principele Carol și principesa Elisabeta, evoluția frontului: luptele de Dunăre (Brăila, Galați, Zimnicea, Calafat, Giugiu, Oltenița), campania din Bulgaria și bătăliile pentru cucerirea redutelor Grivița, Smârdan, Plevna, viața de zi cu zi a trupelor și comandanților, portrete ale conducătorilor, diferiților ofițeri, dar și ale soldaților. Nu a fost omisă nici armata otomană, pagini întregi sau numai câteva rânduri fiind dedicate aspectului fizic, uniformelor, armamentului, planurilor de atac sau apărare, portretelor unor comandanți, dar și ororilor războiului, implicațiile luptelor asupra învinșilor și populației civile.

Cum era de așteptat, mulți dintre străinii care ne-au lăsat note, însemnări, informații despre conflict erau militari: ofițeri, subofițeri sau simpli soldați ai armatei ruse, participanți nemijlocit la operațiuni, parțial sau în totalitate, ruși, germani, finlandezi, danezi norvegieni. Dintre aristocrați se disting germanii Émile Sayn-Wittgenstein-Berlebourg¹, fiu al prințului August Ludwig Sayn-Wittgenstein-Berleburg, intrat în armata rusă în 1849, devenit aghiotant al țarului în 1852 și cooptat, în această calitate, în suita acestuia pentru a participa la campania armatei ruse la sudul Dunării, și Richard Friedrich Albert von Pfeil und Klein-Ellguth², descendent al unei vechi familii nobiliare, înrolat ca voluntar în armata rusă, ajuns până la gradul de general-maior și rămas în serviciul țarilor Alexandru al II-lea și Alexandru al III-lea. Lor li adaugă ofițerii ruși: I. I. Eleț, colonel, rănit în luptele de la Bazargic din toamna anului 1877³, Vladimir Mihailovici Vonlarlarski⁴, căpitan

¹ Emil Sayn-Wittgenstein-Berlebourg (1824–1878) s-a căsătorit în 1856 cu Pulcheria Cantacuzino din ramura Pașcanu, fiica lui Nicolae Cantacuzino, fapt ce i-a permis să moștenească nu numai moșiile soției, după decesul ei în 1865, dar și relațiile puternice ale familiei. Problemele generate de bunul mers al moșiilor sale, mai cu seamă a celei de la Fântânele din județul Bacău, l-au determinat să vină de mai multe ori în principate și apoi în România, consemnând de fiecare dată observațiile sale. Vezi Emil Sayn-Wittgenstein-Berlebourg *Amintiri și corespondență* în Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. VI, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 718–721. *Ibidem*, vol. VIII, 2013, p. 17–33. Participarea la campania de la sudul Dunării a fost de scurtă durată. Bolnav de febră și reumatism, a fost nevoit să părăsească câmpul de luptă. Pentru însemnările privind participarea sa la războiul din 1877–1878, vezi Emil Sayn-Wittgenstein-Berlebourg, *Souvenirs et correspondance*, vol. I, Paris, C. Lévy, 1888, p. 427–500.

² Richard Friedrich Albert von Pfeil und Klein-Ellguth (1846–1912) avea experiența luptelor pe front, el participând la războiul franco-prusac (1870–1871). Însemnările sale despre confruntarea din Balcani se regăsesc în Richard Friedrich Albert von Pfeil und Klein-Ellguth, *Erlebnisse eines preussischen Offiziers in russischen Diensten während des türkischen Krieges 1877–78*, Berlin, Ernst Mittler und Sohn, 1892.

³ I. I. Eleț, *Dnevnik russko-turețkoi voini*, în „Russkaia Starina”, t. 1906, nr. 3 (martie), p. 534–562.

⁴ Vladimir Mihailovici Vonlarlarski, *Souvenirs d'un officier d'ordonnance. Guerre turco-russe 1877–1878*, Paris, Librairie Militaire R. Chapelot et Ce, 1899.

la începutul conflictului, înaintat ulterior la gradul de colonel, ofițer de ordonanță pe lângă marele duce Nicolae, comandantul-șef al armatei ruse. Dacă colonelul Eleț, în corespondența adresată fiului său, inserează informații privind viața zilnică de campanie a armatei ruse, operațiunile militare propriu-zise, starea de spirit din armată, unele considerații privind orașele românești prin care a trecut sau a stat, ori situația din Dobrogea după ocuparea ei de către armata rusă, Vonlarlarski ne oferă date și informații, între altele, despre asediul Nicopolelui și cucerirea Plevnei la care a participat nemijlocit. Mărturii interesante despre Zimnicea și trecerea Dunării ne-au parvenit și de la finlandezii Ferdinand-Emanuel von Wahlberg, medic militar pe lângă al 3-lea batalion de „Skarpskytte” (trăgători) finlandezi din Garda imperială rusă, casier al batalionului și șef al încartuirii, Anton Reinhold von Alftan, sublocotenent în brigada I de artilerie, devenit după război adjutant al guvernatorului general al Finlandei, Victor Edward Ludwig Tuderus, subofițer în cadrul corpului de gardă, sergentul major Lemminkäine, cât și de la G. W. Eklund, Axel Lindfors, A. W. Lindgren, despre care nu deținem date privind statutul (militar sau voluntar) sau gradul militar⁵, ale căror note sunt succinte.

Dintre aceștia, Victor Edward Ludwig Tuderus, tânăr ofițer, a trăit experiența deplasării spre linia frontului și apoi a frontului propriu-zis cu mare intensitate și a considerat important să consemneze în scris pentru contemporani și urmași cele văzute, dar și să immortalizeze cu penelul aspecte, momente, fapte, portrete din timpul conflictului. Multă vreme însemnările, ca și picturile, desenele, crochiurile, schițele sale au rămas în stadiul de manuscris, adică aproape necunoscute marelui public. Manuscrisul, aflat în Biblioteca Universității din Helsingfors, a văzut lumina tiparului la Helsinki abia în 2009, sub titlul *Ceea ce am văzut și experimentat în timpul campaniei ruso-turce din 1877 și 1878*⁶. Finlandezul a fost impresionat de „curătenia și eleganța” orașelor prin care a trecut (Iași, Vaslui, Bârlad, Tecuci, Focșani, Râmnic, Buzău, Ploiești, București, Zimnicea), ale căror case „erau de cele mai multe ori construite ca niște vile, într-un stil arhitectonic ales”, fiind „tot atât de elegante înăuntru ca în afară: odăile îndeobște mari și luminoase cu ferestre duble și sobe frumoase, pereții și tavanele zugrăvite cu mult gust în ulei sau «al-fresco». În fiecare oraș se aflau restaurante bune și prăvălii unde găseai de toate, precum și o grădină publică nelipsită, loc de întrunire preferat al locuitorilor după amiaza și seara”⁷.

Observator și pictor oficial, detașat pe lângă statele-majore ale generalilor Mihail Dimitrievici Skobelev (cel bătrân) și Iosif Vladimirovici Gurko datorită relațiilor personale, cunoscutul pictor și neobosit călător, rusul Vassili Vasilievici Vereșciaghin, a însoțit armata rusă pe tot parcursul războiului până la Adrianopole, fiind martor ocular al luptelor de la Plevna. Vereșceaghin nu a pierdut prilejul de a

⁵ Pentru însemnările acestor participanți la războiul din 1877–1878, vezi Raoul Bossy, *Mărturii finlandeze despre România*, București, Editura Cartea Românească, 1937, p. 123–133.

⁶ *Vad jag sett och upplevat under fälttaget 1877–1878*.

⁷ Victor Tuderus, *Ce am văzut și prin ce am trecut în timpul războiului ruso-turc din 1877–1878*, în Raoul Bossy, *op. cit.*, p. 130.

realiza schițe și desene, ce vor constitui ulterior teme pentru tablouri cu caracter bataillist. Prieten cu ofițerul de marină M. L. Skridlov și fire extrem de curioasă și aventuroasă, Veresceaghin a participat alături de acesta la torpilarea unor vase otomane, aflate în apropierea portului Giurgiu, acțiune în cursul căreia este rănit la picior și internat la Spitalul Brâncovenesc din București⁸.

Trimis ca atașat pe lângă Marele Cartier General rus, danezul Marius Sophus Frederik von Hedemann, aghiotant al regelui Christian al IX-lea al Danemarcei, a luat parte la operațiunile Corpului IX, condus de generalul Nicolai Krüdener, în perioada mai–noiembrie 1877. În rapoartele de pe câmpul de luptă, adresate superiorilor săi din Ministerul de Război de la Copenhaga (unul fiind scris după sosirea în patrie), el oferă informații despre operațiuni, efectivele implicate, disfuncționalitățile existente, cauzele unor înfrângeri⁹. Cum ofițerul danez și-a desfășurat activitatea pe lângă comandamentul armatei ruse, informațiile sale privesc firesc aceste efective, referirile la trupele române și la operațiunile lor fiind mai degrabă întâmplătoare sau parvenite pe filieră rusă. Traducerea din limba daneză, datorată generalului Radu Rosetti, privește numai acele pasaje din rapoarte care se referă la trupele române. Sosit pe câmpul de luptă la începutul lunii iunie, el a asistat la trecerea Dunării de către armatele ruse și la luptele de la Nicopole și Plevna. Referindu-se la lupta din 18/30 iulie 1877, el preia informațiile oferite de partea rusă, afirmând că reduta Grivița 2 fusese construită ulterior acestei date, deși, conform șefului de Stat Major otoman, Mouzaffer pașa, precum și englezului W. Herbert¹⁰, care a luptat în armata turcă, ea exista înaintea acestui atac. Rușii încercau astfel să găsească o scuză la acuzația că nu i-au informat de la început pe români de existența acesteia. Cauza ar fi fost, potrivit danezului, lipsa a unui contact strâns și a coordonării între statele majore ale armatei ruse și române, insuficienta pregătire a acțiunilor de către comandamentul rus, drept urmare „executarea lor nu fusese destul de judicioasă”¹¹. Martor ocular la luptele din teritoriul bulgar în perioada iunie–octombrie 1877, Hedemann a remarcat acțiunea artileriei române, vitejia ostașilor și eficiența legăturilor telegrafice și a fortificațiilor.

Imediat după declanșarea conflictului, Departamentul de război îl trimitea ca atașat militar al Statelor Unite ale Americii în Rusia pe Francis Vinton Green, primul locotenent al corpurilor de ingineri ale armatei americane, cu misiunea de observator al operațiunilor militare. După deplasarea la Sankt Petersburg și îndeplinirea formalităților diplomatice, Green ajungea pe front, cu acceptul împăratului, la

⁸ Vassili Vasilievich Vereshchgin, *Souvenir; enfance, voyages, guerre*, illustrés par lui-même, Paris, Éditeur Albert Savine, 1888, p. 317–321. Vezi și Adrian Silvan Ionescu, *Penel și sabie*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2002, p. 63.

⁹ Vezi traducerea rapoartelor trimise de Marius Sophus Frederik von Hedemann în Radu Rosetti, *Rapoarte daneze asupra războiului din 1877–1878*, în „Academia Română, Memoriile secțiunii istorice”, seria III, tom IX, 1929, p. 317–335.

¹⁰ William Herbert s-a angajat voluntar în armata turcă. Experiența acestei participări este subiectul a două lucrări: *The Defence of Plevna*, London, 1895 și *The Chronicles of a Virgin Fortress*, London, MDCCCXCVI.

¹¹ Marius Sophus Frederik von Hedemann, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 330.

5 august 1877, pe ruta Vilnius – Chișinău – București – Giurgiu – Zimnicea. De la această dată el a însoțit trupele ruse până în februarie 1878 și a fost martor al celor mai multe dintre confruntările cu turcii¹². Green nu era singurul observator militar străin acceptat pe lângă trupele rusești, evoluția conflictului și mai ales consecințele ce se prefigurau privind configurația Balcanilor sporind interesul opiniei publice europene și nu numai, și explicând dorința de a avea informații chiar de la fața locului. Pe tot parcursul campaniei, nota atașatul militar american, 18 ofițeri din Germania, Austro-Ungaria, Franța, Anglia, Danemarca, Suedia, Elveția, Japonia, Statele Unite ale Americii, dar și delegați din Serbia, România și Muntenegru, au fost atașați nominal Statului Major al marelui duce Nicolae și acreditați, la cerere, pe lângă „trupele pe care le-au ales”, beneficiind de „o generoasă ospitalitate” și de „cele mai complete facilități pentru a observa cursul evenimentelor”¹³. Misiunea lui s-a încheiat un an mai târziu, în toată perioada întocmind rapoarte și adunând informații despre armata rusă, multe dintre ele regăsindu-se în cele două lucrări ale sale: *Raport on the Russian Army and its campaigns in Turkey* și *Sketches of Army in Russia*, ambele apărute la New York în 1879, respectiv 1880.

Printre martorii războiului ruso-româno-otoman se numără și agentul rus K. N. Favrikodorov, care, potrivit mărturisirii sale, s-a înrolat voluntar în armata țaristă mânat de recunoștința pentru noua lui patrie, cât și de dorința de a participa la eliberarea conaționalilor săi de sub dominația otomană¹⁴. Grec, originar din Macedonia, fost combatant în armata rusă în timpul războiului Crimeii, stabilit ulterior la Chișinău, așa cum afirmă, Fabrikodorov se prezentase, la sfârșitul lunii mai 1877, la Statul Major General al armatei ruse și, după contacte succesive cu colonelul I.A. Artamonov (șeful unităților de cercetași) și cu generalul Mihail Dimitrievici Skobelev (cel tânăr), care răspundea de activitatea de culegere de informații, a acceptat misiunea riscantă de a efectua o călătorie dincolo de Dunăre pentru a obține date despre dispunerea trupelor turcești, armamentul lor, despre comandanți și șefi militari, dar și despre punctele fortificate existente în orașele de pe malul bulgăresc al Dunării¹⁵. Cum primele informații ale agentului rus despre potențialul uman și de apărare al orașului Șistov au fost obținute în prima decadă a lunii iunie 1877, iar traversarea Dunării de către armata rusă a avut loc pe segmentul Zimnicea-Șistov, construcția podului militar desfășurându-se în intervalul 10–15 iunie, nu este exclus ca în alegerea locului de traversare a fluviului o pondere însemnată să fi avut și datele furnizate de Fabrikodorov, ce aduceau în prim plan slaba dotare cu turnuri a orașului de pe malul drept al Dunării și gradul de dezorganizare avansată al puținelor unități turcești aflate acolo.

¹² Paul Cernovodeanu, *Operațiunile trupelor române în războiul pentru independență în lumina rapoartelor atașatului militar american F. V. Green*, în „Revista Istorică”, tom 32, nr. 5, 1979, p. 843–863.

¹³ Francis Vinton Green, *Raport on the Russian Army and its campaigns in Turkey in 1877–1878*, New York, D. Appleton and Company, 1879, p. XI.

¹⁴ K. N. Fabrikodorov, *Vospominania lazutnika russkoj armii v voinu 1877-1878 godov*, în „Istoriceskii Vestnik”, an VI, oct. 1885, p. 66.

¹⁵ *Ibidem*, p. 69–72.

Un statut incert are și un alt rus, Dimitrievici Ivanovici Ilovaiski, din afirmațiile căruia aflăm că el mai călătorise în spațiul locuit de români, fără a preciza când, în ce condiții sau dacă a avut sau nu o misiune. Panslavist înfocat, contrariat de înfrângerile suferite de armata rusă în bătălia de la Plevna din 30 august 1877, s-a deplasat pe teatrul de operațiuni din Bulgaria pentru a vedea, cu ochii lui, care este starea de lucruri. Ajuns aici, a vizitat diferite centre unde erau cantonate trupele ruse pentru a sta de vorbă cu comandanții militari și, după circa două săptămâni, cât a fost martor ocular al evenimentelor, s-a întors în patrie mult mai optimist în ceea ce privește succesul armatei ruse. În drum spre Plevna, Ilovaiski traversează teritoriul românesc¹⁶.

În schimb, tânărul chirurg australian Charles Snodgrasse Ryan, ce se bucura de prietenia prințului Czetwertinski, căpitanul gărzii însărcinate cu paza lui Osman pașa și chiar de încrederea celui din urmă, ne oferă informații din tabăra turcă, despre organizarea unui spital de război, munca de chirurg, ororile generate de conflict, bătăliile pentru cucerirea Plevnei, dar și despre trupele române, înzestrarea lor, prințul Carol¹⁷.

Spre deosebire de cei care au luptat în armata rusă sau au fost atașați pe lângă comendamentul rus și au însoțit diferite corpuri ale aceleiași armate și ale căror note, însemnări, jurnale de front sau scurte referiri la evoluția conflictului oferă informații în cea mai mare parte despre armata rusă, ofițerul norvegian Gunnar Solfest Flood vine cu aspecte, considerații și observații despre români¹⁸. Angajat al Statului Major al armatei norvegiene în perioada 1871–1888, răstimp în care a fost prezent de două ori în România, Flood este autorul unor note zilnice despre realitățile din societatea românească în prejma proclamării independenței. Sosit la București la 9/21 decembrie 1876, unde avea să rămână până la 26 ianuarie/7 februarie 1877, cu acceptul autorităților a studiat în amănunt armata română și a înregistrat cu rigurozitate tot ceea ce a văzut și auzit. Călăuzit de căpitanul Romulus Magheru, din comandantul Statului Major al armatei române, Flood a vizitat Școala Militară, Uzina pirotehnică, Arsenalul armatei și atelierele, Cercul Militar, cazarma Malmaison. Potrivit notelor sale, armata română, alcătuită din cadre tinere, dar lipsite de experiență, avea unități permanente cu bună pregătire militară pentru paradă, dar și unități teritoriale complet lipsite de pregătire militară. Ofițerul norvegian constata că în capitala României existau spitale, școli, frumoase locuri de promenadă, iar animația străzii oferea un spectacol deosebit de captivant. Cel de-al doilea contact al lui Flood cu românii a avut loc cu prilejul luptelor de la Plevna, când a stat două luni în mijlocul trupelor române, începând cu octombrie 1877. După căderea Plevnei, timp de o lună s-a întors în București, pentru ca apoi să revină în Bulgaria și să ia

¹⁶ D. I. Ilovaiski, *Poezdka pod Plevnu v 1877 godu*, în „Russkaia Starina”, t. XIV, 1883, nr. 2, p. 351–374.

¹⁷ Charles S. Ryan, M. B., C. M. Edin., în association with his friend John, *Under the red Crescent: Adventures of an English surgeon with the Turkish army at Plevna and Erzerum, 1877–1878*, London, Murray, 1897.

¹⁸ Radu Rosetti, *Notele unui ofițer norvegian în timpul războiului de neamănare 1876–1878*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, tom VIII, București, 1927–1928, p. 206–230.

parte la intrarea trupelor române în Vidin. În martie 1878 s-a aflat din nou în București, asistând la intrarea glorioasă a trupelor române în capitală. Însemnările ofițerului norvegian aduc un plus de precizie privind reușita unor acțiuni de pe frontul de la sudul Dunării. Astfel, din descrierea sa reiese că la 28 noiembrie 1877 românii au contribuit decisiv la eșecul încercării lui Osman pașa de evacua întăririle din jurul Plevnei.

Pe lângă militari sau trimiși oficiali ai unor guverne din Occident, martori ai realităților din spațiul românesc, de pe frontul de la Dunăre sau din Balcani, întâlnim și diplomați, cum este cazul consulului general al Greciei la București, Cleon Rizo Rangabe¹⁹ sau artiști excentrici, ca de pildă Alfred de Caston²⁰. Plecat din București pe data de 22 noiembrie 1877, împreună cu consulii Franței și Belgiei spre frontul din sudul Dunării, diplomatul elen a ajuns la Plevna după un drum lung și anevoios, plin de peripeții, și a avut prilejul de a sărbători, alături de ofițerii și trupele române, cucerirea cetății. Unii dintre combatanții români, consemna diplomatul, membrii unor familii distinse și deținătorii unor averi considerabile, animați de un înalt spirit patriotic și de dorința fierbinte de a-și vedea țara liberă și independentă, „abandonaseră toate aceste avantaje pentru a răspunde la chemarea patriei”. Un întreg escadron de cavalerie era „alcătuit din tineri care, încă ieri, străluceau în saloane și care astăzi fac serviciul unor simpli soldați, cu cai englezești sau arabi, uimiți de soarta lor de acum”²¹. Deosebit de impresionat de spectacolul teribil și mișcător al ororilor războiului, prezent pretutindeni, Rangabe ne-a lăsat pagini pline de încărcătură emoțională despre refugiați, muribunzi, răniți și cadavre, dar și arme, muniții, animale abandonate, în agonie sau moarte, toate acestea putând fi întâlnite la tot pasul de-a lungul frontului²².

În vara anului 1877 celebrul prestidigitator și jurnalist ocazional Alfred de Caston, pe numele său adevărat Antoine Aurifeuille, aflat în drum spre Franța venind de la Constantinopol, a ales să străbată Dobrogea într-un moment de cumpănă din istoria provinciei, măcinată de abuzurile administrației și trupelor otomane. Răscoalele populației din Balcani, declanșate încă din 1875, extinse și acutizate în anul următor, i-au încurajat pe musulmanii din regiune să întreprindă acțiuni împotriva populației creștine. Totodată, guvernul otoman a distribuit arme voluntarilor mahomedani: cerchezi, albanezi și tătari, pentru a preîntâmpina izbucnirea unei răscoale a populației creștine din regiune, fapt ce a multiplicat abuzurile împotriva acesteia. În lucrarea sa, *Voyage dans la Dobroudcha. La vérité sur les hommes et les choses*, pe care o intitulează cu falsă modestie broșură, Alfred de Caston ne oferă informații despre ultimele zile ale administrației și stăpânirii otomane a provinciei și despre trecerea ei sub administrația rusă. În acest sens, după ce prezintă ultimii șase guvernatori otomani ai sangeacului Tulcea din intervalul 1867–1877, Caston consemnează abuzurile și jafurile bașbuzucilor și circazienilor

¹⁹ Cleon Rangabe, *Le jour de la reedition*, Vienne, Imprimerie W. Heinrich, 1879.

²⁰ Alfred de Caston, *Voyage dans la Dobroudcha. La vérité sur les hommes et les choses*, Bucharest, Imprimerie Thiel & Weiss, Palais „Dacia”, 1878.

²¹ Cleon Rangabe, *op. cit.*, p. 32.

²² *Ibidem*, p. 33–34, 50–53.

asupra populației creștine, ce aveau loc sub oblăduirea și cu știrea lui Said pașa, guvernatorul provinciei. După șase zile de lupte, timp în care locuitorii au fost apărați de o miliție națională improvizată, sosirea armatei ruse avea să producă un adevărat entuziasm. În partea a doua a broșurii descrie trecerea armatei ruse prin Dobrogea, ocuparea Măcinului, Isacpei, Tulcei și Babadagului, bătălia pentru Medgidia, preluarea administrației de către Alexandr Beloțercovici, noile masacre la Mangalia, Șabla și Caverna, ocuparea Silistrei de trupele ruse conduse de generalul Verovkin, reîntoarcerea locuitorilor la casele lor.

Declanșarea crizei occidentale și acutizarea ei odată cu confruntarea armată dintre Rusia, România și Imperiul otoman a generat o adevărată efervescență în rândul presei străine, cele mai mari și mai influente publicații trimițându-și pe teatru de luptă un număr mare de corespondenți și reporteri de război. Potrivit unor contemporani, ei înșiși reporteri de front sau prezenți la fața locului cu diferite misiuni, numărul acestora s-ar fi ridicat la 80, dintre care 75 acreditați pe lângă comandamentul armatei ruse. Cei mai mulți erau trimișii unor reviste prestigioase de la Paris, Londra, Berlin, Viena, New York, Milano, Roma, Napoli, Bruxelles, unii dintre ei însoțind armata rusă până la sfârșitul ostilităților, alții fiind nevoiți să renunțe la misiune din varii motive. Dintre aceștia, atașatul militar american la Sankt Petersburg, Francis Vinton Green, îi menționează pe J. A. Mac Gahan, mort de tifos la Constantinopol și pe F. D. Millet, trimișii publicației „Daily News”, pe E. M. Grant de la „The Times”, în vreme ce britanicul Archibald Forbes își încetează relatarea și prezența pe front revenind în Anglia după lupta de la Plevna din septembrie 1877²³.

Nu oricine putea îndeplini misiunea de corespondent și reporter de război și trimis special al unei gazete străine. Acest slujitor al presei trebuia să fie înzestrat cu abilități deosebite atât fizice cât și artistice și cu mult simț practic, adică să fie bun călăreț și țințar, rezistent la oboseală, putând să se adapteze rapid la condițiile de campanie, oricând gata să facă deplasarea în locurile unde se decidea soarta unor confruntări sau unde putea obține informații deosebite, cunoscător al mai multor limbi. Într-un cuvânt, „acesta era un gazetar curajos, oțelit de intemperii și de focul luptei pe care nu-l putea evita, punându-și de mai multe ori viața în primejdie (uneori chiar pierzându-și-o) pentru a trimite corespondențe senzaționale redacției”²⁴.

Frédéric Kohn Abrest, trimis special al ziarelor „Le Siècle”, „Le Rappel” și „L'Indépendance Belge”, Johann Nepomuk Schönberg și Jean Bergue, corespondenți ai revistei franceze „Le Monde Illustré”, Henri de Lamoignon de la „Le Temps”, Apollo Mlochowski de Belina, Dick de Lonlay, pe numele său real Georges Hardouin, scriitor, publicist, desenator, trimis al gazetei „Moniteur Universel” și „Le Monde Illustré”, Ivan de Woestyne de la „Figaro” sau Marco Antonio Canini, prezent în Parlamentul României în momentul declarației de independență, corespondent al publicațiilor din Italia: „Il Pungolo” (Napoli), „La Gazzetta Piemontese” (Torino), „L'Adriatico” (Veneția), „Opinione” și „Corriere della sera” (Milano), sunt câteva nume de jurnaliști de front, care se adaugă celor amintiți și care ne-au lăsat pagini și imagini document.

²³ Francis Vinton Green, *op. cit.*, p. X.

²⁴ Adrian Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 17.

Pentru a obține acreditarea de corespondent de război pe lângă trupele ruse, solicitantul avea nevoie în primul rând de o scrisoare de recomandare din partea publicației al cărui trimis era și de o serie de acte și dovezi emise de serviciul de presă rus, condus de colonelul Mihail Alexandrovici Hesenkampf, șeful biroului de informații, „eufemism care înseamnă directorul spionajului”, vorbitor fluent de franceză și germană și secretar al marelui duce Nicolae. Cu „aerul lui mefistofelic”, acesta avea „toate calitățile în afara celor militare”, consemna Kohn Abrest²⁵. De asemenea, solicitantul trebuia să răspundă de un diplomat atașat în Rusia, să depună trei portrete carte de vizită: unul, rămas la purtător, ce avea înscris numele acestuia, publicația al cărui trimis era și numărul autorizației de liberă trecere, întărită cu un sigiliu din ceară roșie al Statului-Major rus, un altul, păstrat în albumul comandamentului, iar al treilea pentru arhiva Ministerului de Război²⁶. Acreditarea era semnată, preciza și A. Mlochowski de Belina, de generalul Stein, din Marele Stat-Major, care punea timbrul oficial și-i înmâna placheta de corespondent cu însemne imperiale, ce trebuia purtată pe mâneca stângă a îmbrăcăminte²⁷. Dat fiind că aceasta era nu numai inestetică, dar și prea grea, fiind confecționată din alamă, a fost înlocuită cu o brasardă din mătase. După 8 zile solicitanții primeau acreditarea pe lângă unul dintre regimentele armatei ruse. Colonelul Hesenkampf a avut grijă să le atragă atenția corespondenților să nu uite „să-i trimită de fiecare dată ziarul lor și de fiecare dată când vor avea nevoie de vești, să vină să le ceară de la comandamentul rus”, să fie prudenți, să nu piardă din vedere nici un moment „că trebuie să fie sobri cu informațiile militare”²⁸, să „nu dezvăluie nici o mișcare a trupelor pentru că noi suntem jurnaliști și nu spioni”²⁹. De altfel, partea rusă manifesta reținere, prudență și chiar suspiciune față de trimișii unor publicații din Occident, mai cu seamă engleze, explicația constând în binecunoscuta poziție a oficialităților londoneze de păstrare a integrității Imperiului otoman.

Uneori, corespondenții de război englezi erau evitați chiar de confrății lor, care doreau să preîntâmpine situația de a da explicații în fața comandamentului rus sau, mai rău, de a fi acuzați de divulgarea de informații secrete și expulzați, cum a fost cazul lui Frederick Boyle, corespondentul mai multor gazete englezești printre care „Standards”, „Daily Telegraph” și „The Illustrated London News”, căruia colonelul Hesenkampf îi cerea în octombrie 1877 să părăsească „Bulgaria și România în cel mai scurt timp posibil”, deoarece articolele sale cuprindeau „răutăți la adresa armatei ruse ce nu pot fi tolerate”³⁰. Vassili Vereșciaghin relatează și el cazul unui alt englez, Archibald Forbes, corespondent al jurnalului „Daily News”, pe care l-a întâlnit la Giurgiu. Nevoit să-i servească acestuia drept interpret deoarece, mărturisește pictorul rus, „eram singurul care vorbeam englezește”, s-a

²⁵ Fr. Kohn-Abrest, *Zig – zag en Bulgarie*, Paris, Éditeur G. Charpentier, 1879, p. 101–102.

²⁶ *Ibidem*, p. 106. Vezi și Adrian Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 23.

²⁷ A. Mlochowski de Belina, *De Paris à Plevna*, Paris, 1878, p. 44.

²⁸ *Ibidem*, p. 43.

²⁹ Fr. Kohn-Abrest, *op. cit.*, p. 107.

³⁰ Frederick Boyle, *The narrative of an expelled correspondent*, London, Richard Bentley & Son, 1877, p. XVIII.

strădui să micșoreze „răceala prea mare cu care fu primit atât el cât și întrebările lui. Spre a mă scuti de imputări în privința bunăvoinței mele față de «trădătorul englez», mă feream să stau de vorbă cu dl. Forbes când se întâmpla să ne întâlnim. Trebuie să mărturisesc însă că sarcina mea era anevoioasă, deoarece se vedea că el simte neîncrederea generală ce-i atrăgea naționalitatea lui și-și dădea toate silințele să se facă cât mai plăcut»³¹.

Tot de la corespondenții și repoterii de război aflăm și cum trebuia să apară pe front un trimis al presei și ce trebuia să aibă asupra lui, dotarea intrând în sarcina sa. Ținuta era simplă, ne spune Dick de Lonlay, „fiind cea a ofițerilor ruși aflați în campanie. Caschetă din pânză albă cu o apărătoare pentru gât, cu o cocardă militară rusă pusă în față, tunică de pânză albă cu nasturi de argint, pantaloni albaștrii cu dungă roșie, cizme fără piteni, înalte. Dacă nu ar fi fost banderola de mătase, de corespondent în culorile imperiale negru, galben și alb cu vulturul bicefal brodat în argint, pe care o port pe brațul stâng, aș semăna cu un brav ofițer de cazaci de pe Don”. În valiza de campanie, transportată de una din trăsurile regimentului, se găseau „câteva haine, pantofi de schimb, lenjerie, cămăși de mătase galbenă, mănuși, esență de opoponax”³², iar cu sine, în „ranițele impermeabile de la sa erau îngrămădite ustensile de toaletă, un castron de cauciuc cu perii și burete, o trusă de pansamente, un servici de campanie (cuțit, furculiță, lingură, ceașcă, farfurie de metal, toate aranjate unele în altele), tutun, țigări, pipa clasică a călărețului, tot ceea ce trebuia pentru scris și desenat, o mică lanternă”. La acestea obligatoriu se adăugau sabia, pistolul, dar și binoclul³³. De asemenea, mijloacele de deplasare intrau tot în sarcina corespondentului, unii cu dare de mână având adevărate echipaje, invidiate de colegii lor cu resurse materiale limitate, care erau nevoiți să închirieze cai sau căruțe de la localnici, de cele mai multe ori la sume exorbitante și care pe parcurs se dovedeau improprie pentru drumurile din România sau Bulgaria.

Deosebit de interesante și sugestive sunt paginile dedicate Bucureștilor, cunoscut de martorii străini în zile de mare încărcătură emoțională, de bucurie și sărbătoare: proclamarea independenței, aniversarea sosirii prințului Carol, vizita marelui duce Nicolae, dar și cele despre vestitul târg al Moșilor. Caracterizat de unii vizitatori drept „un oraș dintre cele mai plăcute din Europa, o veritabilă oază în mijlocul unei civilizații relativ puțin avansate”³⁴, în capitala României se resimțea tensiunea ce domnea în preajma izbucnirii războiului, în pofida bucuriei și entuziasmului locuitorilor la vestea proclamării independenței. Evenimentele majore ce se prefigurau cu repeziciune atrăseseră un număr mare de vizitatori, „o lume pestriță și cosmopolită, avidă de câștig: bancheri și agenți ce au cravate albe și ornate cu toate ordinele străine; străini de la aligatorul din Sudan până la cimpanzeul din Tunis, care are milioane, dar se împrumută cu cinci franci la băiatul de la hotel, aventurieri și așa-ziși ofițeri din toate țările, care au venit să-și ofere

³¹ V. Vereș<ci>aghin, *Amintiri din războiul de la 1877*, București, Editura Minerva, 1912, p. 27–28.

³² Plantă erbacee mare din a cărei rășină se fac medicamente și cosmetice.

³³ Dick de Lonlay, *En Bulgarie 1877–1878. Souvenirs de guerre et de voyage*, Paris, 1883, p. 135–136.

³⁴ Fr. Kohn-Abrest, *op. cit.*, p. 111.

spadele marelui stat major rus, pe care l-au apărât să treacă Dunărea și să pătrundă în Bulgaria; toți acești viteji cavaleri umplu cafenelele cu vocile lor lăudăroase, dispărând fără zgomot la apariția unei căști verzi cu dungă roșie purtată de un ofițer rus”, constata Dick de Lonlay³⁵. Specula cu alimente și alte produse necesare frontului, plătite „de trei ori mai scump decât valoarea lor reală”, adusesse câștiguri mari furnizorilor armatei ruse, astfel că „domnii de la intendență duc o viață veselă la București și golesc pahare de șampanie”³⁶. Prețul serviciilor crescuse de asemenea, iar hotelurile erau pline până la refuz de ofițeri ai armatei ruse, deși costul unei camere era destul de ridicat. Ajuns în București la 22 mai 1877, Mlochowski de Belina a fost nevoit, după îndelungi căutări, să se cazeze la „Grand Hotel du Boulevard”, „clădire pe cât de colosală pe atât de frumoasă”, ce dispunea de confort „ca în Elveția”, dar cu prețuri foarte mari, de pildă o cameră modestă costa 12 franci pe zi, iar pentru un apartament „trebuie să fii nabab să-ți permiți luxul”³⁷.

Informațiile oferite de martorii străini despre războiul ruso-româno-otoman sunt deopotrivă de interesante și relevante, ele aducând un plus de precizie și acuratețe și contribuind la formarea unei imagini cât mai corecte și ample privind viața de campanie, gestionarea înfăngerilor și victoriilor, impactul asupra populației civile, dar și abuzurile și ororile ce apar în timpul unui conflict.

MILITARY PERSONNEL AND WAR CORRESPONDENTS, WITNESSES OF THE INDEPENDENCE WAR

Abstract

Aristocrats, members of illustrious European families, soldiers, diplomats, literates, physicians, professors, artists, reporters and photographers, press correspondents but also “simple tourists” took interest in Romania’s declaration of independence and in the forthcoming war between Russia and the Ottoman Empire. Being present at the heart of the events, they left more or less detailed written testimonies regarding the entrance of the Russian troops into Romania, the cities they passed through, their appearance and the attitude of the inhabitants, transport means, the organization of the Russian and Romanian armies, their weaponry, soldier and officer uniforms from both sides, the arrival of Tsar Alexander II and his retinue to Ploiești, his visit to Bucharest and the meeting with Prince Charles and Princess Elizabeth, the situation on the frontline: the battles on the Danube (Brăila, Galați, Zimnicea, Calafat, Giurgiu, Oltenița), the Bulgarian campaign and the conquest of the Grivița, Smârdan and Plevna redoubts, the daily life of the troops and their commanders, portraits of war leaders, different officers and also soldiers.

The Ottoman army was also taken into account, whole pages or just a few lines being dedicated to the physical appearance, uniforms, weaponry, offensive or defensive plans, portraits of several commanders, but also concerning the horrors of war and the consequences of fighting upon the defeated and civil population. Furthermore, they also provided valuable iconographical testimonies (sketches, drawings, oil paintings, etc.).

Keywords: Independence war, foreign witnesses, war correspondents, war accounts.

³⁵ Dick de Lonlay, *op. cit.*, p. 286.

³⁶ *Ibidem*, p. 287.

³⁷ A. Mlochowski de Belina, *op. cit.*, p. 31–32.